

Використані джерела інформації:

1. Закон України “Про оподаткування прибутку підприємств” від 22 травня 1997 р. № 283/97-ВР, зі змінами // Вісник податкової служби України. – 2001. – № 1. – С. 5-7.
2. Закон України “Про лізинг” від 22 травня 1997 р. № 283/97-ВР, зі змінами / [Електроний ресурс]//Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1381-15>
3. Зінченко О.П. Регіональна політика підтримки інноваційної діяльності в малому бізнесі / [О.П. Зінченко, І.С. Кузнєцова, В.П. Ільчук]. – К.: НДІСЕП, 2005.- 356с.
4. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально –економічного розвитку: Монографія / За ред. З. С. Варналія. – К.: Знання України, 2005. – С. 19.
5. Регіональне управління: Навч. посіб. / [Л. М. Зайцева, С. М. Серьогін, Н. Й. Коніщева та ін]; Заг ред. Л. М. Зайцевої. – Дніпропетровськ, ДФ УАДУ, 2000. – С. 12.

Рецензент: Дацій О.І., д.е.н., професор.

УДК 351.82:504

Гіндес О.Г.,
к. держ. упр., докторант,
Кримський економічний інститут
КНЕУ ім. В. Гетьмана

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРИРОДООХОРОННИХ ЗАХОДІВ

Обґрунтовано раціональне використання і відтворення ресурсів, охорони навколишнього середовища. Досліджено шляхи підвищення ефективності використання природних ресурсів й охорони навколишнього природного середовища в державі.

Обосновано рациональное использование и воссоздание ресурсов, охраны окружающей среды. Исследованы пути повышения эффективности использования природных ресурсов и охраны окружающей естественной среды в государстве.

The rational use and recreation of resources, guard of environment is grounded. The ways of increase of efficiency of the use of natural resources and guard of natural environment are explored in the state.

Постановка проблеми. На початку третього тисячоліття виникла гостра необхідність у підвищенні еколого-економічної ефективності природоохоронних заходів. Однією з основних складових цих процесів є виконання вимог щодо раціонального використання природних ресурсів. Проблеми раціонального використання природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища передбачають застосування комплексу заходів, до яких відноситься ефективно застосування економічних інструментів разом із соціально-політичними, правовими, психологічними та етичними методами.

За змістом розрізняють такі природоохоронні заходи [4, с. 34]:

- виробничо-технологічні (встановлення очисних споруд, засобів контролю і моніторингу технологічних процесів, впровадження замкнених технологічних ліній, виробництво екологічно чистої продукції, заходи з утилізації і переробки відходів і вторинних ресурсів тощо);

- організаційно-управлінські (розробка і впровадження нових екологічних стандартів і нормативів, створення єдиної регіональної системи контролю та екологічного моніторингу, реструктуризація і раціоналізація паливно-енергетичного балансу регіону (міста), розробка і впровадження природоохоронного законодавства тощо);

- науково-дослідницькі (пов'язані з дослідженнями і розробками у галузі створення природоохоронного обладнання, екологічно чистих технологічних процесів, продукції тощо);

- освітньо-виховні (спрямовані на реалізацію системи безперервної екологічної освіти).

Мета природоохоронних заходів полягає не тільки в усуненні негативних явищ, а й у їх попередженні. З розширенням використання суспільством природних ресурсів, дія на довкілля стає відчутнішою, збільшується необхідність у застосуванні комплексу заходів щодо охорони природного середовища і відтворення окремих її елементів. Вирішення завдань охорони навколишнього середовища і забезпечення екологічно сталого розвитку здійснюється шляхом удосконалення діючих, розробки і впровадження нових механізмів екологічної політики, включаючи нормативно-правову базу, економічну і фінансову систему, методи державного екологічного моніторингу і контролю, екологічну експертизу. Особливий акцент робиться на проведення наукових досліджень з метою глибшого розуміння екологічних проблем та пошуку шляхів їх вирішення, формування суспільної екологічної свідомості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми досягнення та підтримання стану екологічної безпеки як одного з аспектів загальної теорії та практики державного управління були предметом наукових досліджень Г. Бачинського, В. Білоуса, В. Богдановича, Ф. Канака, М. Кисельова, В. Князева, Н. Нижник, Ю. Пахомова, О. Стегнія, Г. Ситніка, Р. Скулімовського.

Постановка завдання:

– обґрунтувати раціональне використання і відтворення ресурсів, охорони навколишнього середовища;

– дослідити шляхи підвищення ефективності використання природних ресурсів й охорони навколишнього природного середовища в державі.

Виклад основного матеріалу. Оскільки природоохоронні заходи супроводжуються певними затратами, то у більшості країн світу прийнята методологія обліку природоохоронних затрат, до яких відносяться затрати на:

- купівлю, встановлення, обслуговування і ремонт природоохоронного обладнання та засобів екологічного контролю (в межах, необхідних для дотримання діючих у країні законодавства і стандартів);

- модернізацію основного виробництва з метою забезпечення необхідного рівня екологічної безпеки і ресурсозбереження;
- реалізацію екологічних, ресурсозберігаючих програм (щодо будівництва об'єктів екологічної інфраструктури, організації виробництва природоохоронного обладнання; збору, переробки і безпечного зберігання відходів виробництва; енерго- і ресурсозберігання тощо);
- управління і контроль охороною навколишнього середовища і природокористування (у т.ч. утримання органів екологічного контролю й управління; введення нового природоохоронного законодавства та екологічних стандартів; розробка й застосування автоматизованих кадастрів природних ресурсів).

Еколого-економічна ефективність використання природних ресурсів залежить від багатьох факторів, але найсуттєвіше впливають різноманітні забруднюючі речовини, які надходять в екосистеми і призводять до якісного виснаження природних ресурсів. Ця категорія застосовується для визначення величини економічного та екологічного ефекту, який отримується від впровадження нової техніки, технологій тощо. Застосовується з метою визначення оптимального спрямування коштів та розроблених рекомендацій, методичних розробок на реконструкцію та технічне переобладнання існуючих очисних споруд.

Раціональне й економічно ефективне використання необхідних у виробництві і споживанні ресурсів, екологічно й економічно ефективне здійснення захисту й охорони навколишнього природного середовища від забруднень і руйнації можливе при дотриманні вимог основних законів природокористування. Кожен з цих законів розкриває притаманні йому аспекти природокористування і містить вимоги щодо його дотримання. Ці закони згруповані М.Реймерсом (1992) і виглядають так [5, с. 196]:

- закон обмеженості (вичерпності) природних ресурсів;
- закон відповідності між розвитком продуктивних сил і природноресурсним потенціалом суспільного прогресу (Правило основного обміну);
- закон падіння природноресурсного потенціалу;
- закон зниження енергетичної ефективності природокористування (Закон спадної віддачі). Правило (неминучих) ланцюгових реакцій “жорсткого” управління природою. Правило “м’якого” управління природою;
- закон сукупності (спільної) дії природних факторів;
- закон граничної врожайності. Правило територіально-екологічної рівноваги;
- закон максимуму. Закон максимальної (рівноважної) врожайності;
- закон спадної (природної) родючості;
- закон зниження природомісткості готової продукції;
- закон збільшення темпів обігу залучених природних ресурсів.

Підвищення ефективності процесів охорони навколишнього середовища пов'язується з міжгалузевим аналізом взаємодії структури

економіки на довкілля і проблемами вибору оптимальної стратегії і тактики при проектуванні організаційної системи управління народним господарством .

Важливе значення для підвищення ефективності використання природно-ресурсного потенціалу та його охорони має удосконалення механізму управління природоохоронними заходами. Так, наприклад, для підвищення ефективності управління водним господарством створюються умови для управління водними ресурсами за басейновим принципом. Засадовими для управління водним господарством є такі принципи [6, с. 334]:

- нерозривна єдність і взаємозалежність у процесі використання, охорони і відтворення водних ресурсів;

- вдосконалення розмежування повноважень у питаннях використання та охорони водних ресурсів між органами державної влади, а також між ними та органами місцевого самоврядування.

Для досягнення цього необхідно:

- на законодавчому рівні розробити і затвердити організаційну структуру та функціональну схему впровадження басейнового принципу управління;

- розробити і затвердити відповідні нормативно-правові акти, що забезпечують реалізацію басейнового принципу управління водним господарством, охорони вод і відтворення водних ресурсів, захисту від млн. . іміт дії вод;

- створити комплексну басейнову геоінформаційну систему з банком кадастрової інформації про водний фонд, водні ресурси та засоби їх регулювання, структуру земельних угідь і меліорованих земель, територіально-галузеву структуру водогосподарського комплексу та використання водних ресурсів, якість води та іншу інформацію;

- розробити методичну базу водогосподарської та екологічної інвестиційної діяльності та функціонування управлінської інфраструктури у водозбірних басейнах основних річок.

До найефективніших напрямів діяльності з охорони ґрунтового покриву є екологічна і соціально-економічна реабілітація забруднених, у тому числі радіонуклідами земель, зокрема відновлення продуктивності, природних еколого-гідрологічних функцій, підвищення економічної ефективності адаптованого використання осушених та зволжених угідь, підвищення родючості, розширене відтворення агровиробничих властивостей, екологічного стану, дерново-підзолистих та інших низькопродуктивних ґрунтів.

Найбільш прийнятний шлях, який дозволить уникнути подальших екологічних ускладнень при господарському використанні ґрунтів – це переорієнтування на економічні пріоритети в землекористуванні, така територіальна організація агроландшафтів, яка передбачає оптимальне (адаптоване) розміщення зон різноманітного, в тому числі, ґрунтового- і водоохоронного призначення, їх взаємне розміщення в різноманітних природногосподарських ландшафтах. Мета контурно-меліоративної

організації землекористування – формування такої просторової і функціональної структури агроландшафтів, при якій досягається висока стабільна біопродуктивність агрофітоценозів та достатня екологічна стійкість ґрунтового покриву до антропогенних навантажень. Одночасно забезпечується збереження різноманіття природних та агроландшафтів для задоволення естетичних та оздоровчих потреб населення.

Оздоровлення екологічного стану земельних ресурсів передбачається здійснити шляхом впровадження комплексу заходів, які охоплюють:

- будівництво протиерозійних гідротехнічних споруд;
- заходи щодо запобігання і ліквідації підтоплення сільськогосподарських угідь;
- забруднення ґрунтів промисловими, транспортними викидами і відходами;
- заходи з реабілітації радіаційно забруднених ґрунтів.

Розвиток галузей економіки і залучення в господарський обіг значних обсягів водних ресурсів при дуже обмежених їх запасах ставлять проблему раціонального водокористування як одну з найважливіших у господарській діяльності, особливо при прогнозуванні його перспективного розвитку, що вимагає постійного зростання капітальних вкладень на водогосподарське будівництво. Тому особливої гостроти набувають питання млн.

Галузевий ефект у найзагальнішому вигляді визначається нормою прибутку, підвищенням рентабельності, а господарський – збільшенням валового внутрішнього продукту і ростом доходу держави (податок на додану вартість), який досягається в результаті реалізації виробленої продукції.

Основними економічними показниками використання водних ресурсів є:

- продуктивність води, яка визначається кількістю виробленої продукції в розрахунку на одиницю використаної води;
- водомісткість продукції, тобто витрати води (m^3) на одиницю виробленої продукції;
- коефіцієнт економічної ефективності використання води, що визначається як відношення додаткового чистого доходу до об'єму використаної у виробництві води з урахуванням сукупних витрат, пов'язаних із забором, подачею і використанням води. Цей показник характеризує ефективність використання води на галузевому рівні, а при визначенні її господарської ефективності слід додати чистий дохід збільшити на суму податку на додану вартість, віднесеного до отриманої продукції;
- продуктивність використаної води або водовіддача, що визначається відношенням додаткової валової продукції та об'єму використаних водних ресурсів;
- окупність води додатковим чистим доходом, яка виражається об'ємом додаткового доходу в розрахунку на одиницю використаної води;

- об'єм сукупних витрат на воду в розрахунку на 1 грн валової і додаткової продукції;

- ефективність сукупних витрат на воду або окупність їх додатковим чистим доходом до експлуатаційних витрат з використання води і капітальними вкладеннями на будівництво водогосподарської системи. Цей показник наочно демонструє, який господарський ефект можливо отримати від найбільш економного і раціонального використання водних ресурсів.

Додамо, що рівні (коефіцієнти) освоєння природних ресурсів – це відношення фактично освоєних ресурсів до балансових їх запасів (ресурсний потенціал) [1, с. 6]. При цьому ступінь освоєння визначається у різних категоріях балансових запасів, відображаючи ступінь і якість їх розвіданості, вилучення з надр і підготовки до виробничої експлуатації. Коефіцієнти можливого і фактичного (корисного) використання природних ресурсів визначаються як відношення відповідно гіпотетичного (розрахункового) і фактичного кінцевого продукту: обсягу валового національного продукту (ВНП) або обсягу національного багатства до обсягу наявних природних, трудових та інтелектуальних ресурсів країни.

Коефіцієнти корисного використання природних ресурсів розраховуються через показники потенційної і фактичної ресурсомісткості. Перший показник розраховується як відношення обсягу потенційних і наявних природних, трудових, фінансових, інтелектуальних та інших ресурсів до виробленого на їх основі розрахункового обсягу ВНП і ширше – національного багатства країни. Другий показник – відношення фактичних обсягів ресурсів до виробленого фактичного обсягу ВНП і ширше – національного багатства країни.

Серед різноманітних показників вирішальне значення мають коефіцієнти освоєння ресурсів у країні та коефіцієнти ефективності використання фактично розвіданих, а отже – освоєних ресурсів. Коефіцієнти корисного використання ресурсів розраховуються з метою визначення і порівняння обсягу ВНП і національного багатства країни, який можна отримати при повному використанні відповідно потенційних і фактично освоєних ресурсів.

При мультиплікації коефіцієнтів корисного використання потенційних ресурсів і коефіцієнтів корисної дії ресурсів, які фактично використовуються, наявності кореляційної залежності між ними і спадаючої тенденції їх зміни у часі, визначаються узагальнюючі показники, що характеризують ефективність використання ресурсів країни.

Низькі значення цих коефіцієнтів свідчать не тільки про низький рівень освоєння наявних ресурсів, а й про їх незатребуваність. Це призводить до безробіття, простоїв виробничого обладнання тощо. Перш за все, це відноситься до ресурсів короткострокового користування, які не підлягають довгостроковому складуванню і збереженню, наприклад, сільськогосподарські, рибні, деякі лісові. Щодо ресурсів довгострокового і

вічного користування – запасів нафти, газу, вугілля, руди, рідкоземельних металів і всіх інших видів корисних копалин, то низький рівень їх поточного освоєння та експлуатації означає резервування для майбутніх поколінь.

Ступінь фактичного використання освоєних ресурсів визначається шляхом вирахування коефіцієнтів загальної і порівняльної ефективності виробництва, продуктивності праці, фондоозброєння і фондівіддачі, фінансових показників прибутку і рентабельності. Крім цього обчислюються обернені показники цих коефіцієнтів: працемісткість, фондо- і матеріаломісткість, наукомісткість та показники загальних затрат усіх видів ресурсів у розрахунку на одиницю ВВП або національного багатства.

До узагальнюючих показників природоохоронних ефектів відносяться показники [2, с. 56]:

- скорочення викидів сірчистого ангідриду, оксидів азоту, вуглецю та інших основних забруднюючих речовин за період реалізації проектів і програм у сфері охорони навколишнього середовища;

- відсоток зниження загальної кількості забруднених промислових і побутових стоків, відведених у водойми за певний період;

- пропускна здатність модернізованих і нових комунальних споруд;

- потужність нових установок із спалювання (знешкодження) небезпечних і побутових відходів, а також потужність нових установок із переробки промислових відходів для їх господарського використання і рекуперації;

- місткість (млн. т) нових полігонів небезпечних відходів, мінеральних і малонебезпечних відходів, побутових відходів;

- площа рекультивації існуючих полігонів для складування промислових і побутових відходів.

До основних критеріїв і показників еколого-економічної оцінки проектного водогосподарського будівництва та додаткового використання води в галузях економіки відносяться:

- відтворення і раціональне використання водних ресурсів, створення найбільш сприятливих санітарно-гігієнічних умов для життя і виробничої діяльності населення;

- зведення до мінімуму негативних порушень екологічної рівноваги при будівництві та експлуатації водогосподарських об'єктів;

- максимальне задоволення господарських потреб у воді.

Умовою доцільності будівництва водогосподарських об'єктів є мінімально можливий еколого-економічний збиток (у варіантному виразі), що визначається як сума додаткових витрат з відновлення і відтворення якості окремих видів природних ресурсів у певному регіоні, у тому числі водних, до початкового рівня (до будівництва цих об'єктів).

Комплекс заходів, спрямованих на зниження та ліквідацію негативного впливу виробничої і невиробничої сфери на водні ресурси,

поліпшення і раціональне використання водноресурсного потенціалу об'єднуються у такі групи:

- щодо удосконалення виробничих процесів, спрямованих на зниження водоемкості виробництва і на припинення скиду стічних вод у водойми – впровадження передових технологій, що зменшують споживання води і забруднення стічних вод; розробка і реалізація систем повторного використання води і замкнутих систем оборотного водопостачання;

- із знешкодження стічних вод – очистка всіх видів стічних вод (промислові, комунально-побутові, стоки тваринницьких комплексів, зливові води, що відводяться з території міст і промислових ділянок і ін.); випуск стічних вод на поля фільтрації, скидання в ставки-накопичувачі, водонепроникні пласти, випаровування та ін.;

- які здійснюються безпосередньо у водних об'єктах – санітарні попуски з водосховищ, аерація, біологічна меліорація води, очистка водної поверхні від плаваючих забруднювачів;

- ”виробничо-територіальні”, спрямовані на скорочення антропогенного навантаження на водний об'єкт за рахунок можливого скорочення обсягів виробництва і поліпшення географії розміщення виробничих об'єктів у регіоні (басейн річки, водогосподарська діляниця).

Висновки. Стає очевидним той факт, що нині можливості підтримання темпів економічного росту за рахунок збільшення масштабів використання природних ресурсів, практично вичерпані. Тому розробка і реалізація заходів з охорони та оздоровлення навколишнього середовища і раціонального використання природних ресурсів є одним із стратегічних напрямків забезпечення екологічної безпеки національної економіки та забезпечення якісного навколишнього середовища для нинішніх і майбутніх поколінь.

Використані джерела інформації:

1. Збагерська Н.В. Удосконалення методологічних та методичних основ економічної оцінки природних ресурсів // Автореф. дис.... кандидата екон. наук. – Рівне, 2003. – С.13.
2. Ілляшенко С., Прокопенко О. Екологічний маркетинг // Економіка України. – 2003. – № 12. – С. 56.
3. Кравців В.С. Стратегія раціонального використання природно-ресурсного потенціалу в регіоні: екологічні пріоритети // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Збірник наукових праць. Економіка. Частина 2. Випуск 4(36). – Рівне, РВЦ НУВГП. – 2006. – С. 325-330.
4. Пахомова Н., Рихтер К. Экономический анализ экологического права // Вопросы экономики. – 2003. – № 10. – С. 34.
5. Реймерс Н.Ф. Экология: теории, законы, правила, принципы и гипотезы. – М.: Россия молодая, 1994. – 367 с.
6. Хвесик М.А. Національна доктрина інноваційного розвитку водного господарства і стратегія водозабезпечення населення і галузей економіки України // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Економіка. Частина IV. Збірник наукових праць. – Рівне. – 2004. – Випуск 4 (28). – С. 334-335.

Рецензент: Корецький М.Х., д.держ.упр., професор